

La hac etimològica

Josep Ruaix i Vinyet

En aquest article ampliem el que dèiem en els nostres manuals *Observacions crítiques i pràctiques sobre el català d'avui / 1* (Moià, 1994), pp. 102-103, i *Català complet / 1* (Barcelona 2012, 3ª ed.), pp. 146-148.

Com és sabut¹, Pompeu Fabra, quan va emprendre la seva tasca de normativitzar el català, era partidari de suprimir les hacs etimològiques, com havia fet, a finals del segle XIX, l'italià —excepte en alguns casos en què la hac té valor diacrític (cas de les formes *ho*, *hai*, *ha*, *hanno* del verb *avere*) i en algunes interjeccions (cas de *oh!*, *ah!*, *ah!*, *ahimé!*)—, perquè, deia, en la nostra llengua no han tingut mai cap valor fonètic i fins van perdre'l en la nostra llengua mare, el llatí. Però la seva proposta no prosperà, sinó que les hacs etimològiques es conservaren, sigui per tradició, sigui per correspondència amb altres llengües, sigui també, en alguns casos, pel valor diacrític que té aquest signe gràfic (cf. *Català complet / 1*, pp. 147-148). No cal dir que les hacs amb valor fonètic (com en les interjeccions *ha ha ha!*, *he he he!*, *aha!*, *ehem!* i similars) i les dels mots manllevats a llengües que tenen hac aspirada (com *Hamlet* i el seu derivat *hamletià*, *Hèlsinki*, *hertz*, *Sàhara*, etc.; també el verb caló *halar* 'menjar') s'han d'escriure sense cap dubte.

De fet, la normativa establerta a principis del segle XX per l'Institut d'Estudis Catalans va evitar la postura extrema diguem-ne d'esquerres, que consistia a suprimir totes les hacs etimològiques (amb la consegüent pèrdua de la tradició i la correspondència amb la majoria d'altres llengües del nostre àmbit), però va tendir a una postura diguem-ne de dretes, consistent a restituir la hac en tots els mots que tinguessin una aspiració en els seus ètims (prescindint de si aquesta hac era tradicional o no i de si corresponia a la pràctica de les llengües veïnes²). Havent-se

acceptat i consolidat aquesta normativa, creiem que no s'ha pas de canviar, però tampoc no s'han d'anar afegint noves hacs a mots en què es descobreixi que tenen aspiració etimològica.

Així, pensem que va ser un error la innovació d'afegir una hac etimològica, amb posterioritat a les normes fabrianes, a mots que no en duïen, com *heura* (tradicionalment, *aura*, si bé Fabra mateix, en aquest cas, admeté el canvi), *hamartritis* (tradicionalment, *amartritis*), *harúspe*x (tradicionalment, *arúspe*x), *hodògraf* i *hodòmetre* (tradicionalment, *odògraf* i *odòmetre*). No diem pas que, a hores d'ara, calgui tornar a treure la hac d'aquests mots que fa anys que la tenen, però sí que volem aconsellar que no es caigui en la temptació d'anar afegint noves hacs a mots que estem acostumats a veure escrits sense aquest signe, encara que llurs ètims tinguin aspiració.

Per això posem, a continuació i per ordre alfabètic, una sèrie de mots que es troben en tals condicions. La nostra intenció, repetim-ho, és posar en guàrdia contra l'hiperpurisme d'afegir un signe actualment inútil (perquè en català no correspon a cap aspiració fonètica) a la sèrie de mots que anirem anotant i comentant³:

1) *Adrià*, nom propi provinent del llatí *Hadrianus*, que en grec a vegades duu aspiració inicial i a vegades no (cf. Joan Alberich i Montserrat Ros, *La transcripció dels noms propis grecs i llatins*, Barcelona 1993, p. 47); en castellà és *Adriano* i en francès *Adrien* o *Hadrien*;

2) *Adriàtic* (o *Adriàtica*), nom propi provinent del llatí *Hadriaticum* (*mare*), que en grec a vegades duu aspiració inicial i a vegades no (cf. Alberich-Ros, *ibídem*); en castellà és *Adriático* i en francès *Adriatique*; existeix l'adjectiu derivat *adriàtic -a*;

1 Vegeu, per exemple: Mila SEGARRA, *Història de la normativa catalana*, Barcelona 1985, p. 40.

2 De fet, la llengua pràcticament més «veïna» de la nostra, el castellà, actualment vacil·la entre formes tradicionals escrites sense la hac etimològica (com *armonía*, *arpa*, *arpía*, *arpillera*, *odómetro* i mots relacionats amb aquests, formes que considera preferibles) i formes escrites amb la hac etimològica (com *harmonía*, *harpa*, *harpía*, *harpillera*, *hodómetro* i mots relacionats amb aquests, formes que considera secundàries).

3 Malauradament, segons les èpoques, la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans ha seguit criteris diferents. Des de la mort de Fabra fins a finals dels anys vuitanta del segle passat, més aviat va seguir criteris hiperpuristes. A partir dels anys noranta, més aviat ha seguit criteris diguem-ne populistes (cercar l'aparent facilitat, en detriment de la lògica, la claredat i la utilitat); en són exemples destacats les noves normes sobre l'ús del guionet en els mots compostos (any 1996) i la dràstica supressió d'accents diacrítics (any 2016). En aquest sentit, no serà balder deixar constància que no voldríem pas que ara la docta institució, deixant-se portar per aquesta dèria populista, decidís la supressió de totes les hacs etimològiques.

3) *agró* (ocell), nom provinent del germànic *haigiro (cf. GDLC [*Gran diccionari de la llengua catalana*, Barcelona 1998], s.v. *agró*);

4) *alberg*, nom provinent del germànic gòtic *haribaírgo* (cf. GDLC, s.v. *alberg*); en castellà és *albergue*; existeixen els derivats *albergar*, etc. (en castellà, *albergar*, en francès, *heberger*);

5) *aldarull* i *aldarulla*, noms provinents potser del llatí eclesiàstic *alleluia* (cf. GDLC, s.v. *aldarull* i *aldarulla*); vegeu mot següent;

6) *al·leluia*, mot provinent del llatí eclesiàstic *alleluia*, pres de l'hebreu *hallelujah* (que conté una aspiració inicial i una altra de final); en castellà és *aleluya*, en francès *alléluia* i en anglès *hallelujah*;

7) *al·lucinar*, verb provinent del llatí *hallucinari* o *allucinari* (cf. GDLC, s.v. *al·lucinar*); en castellà és *alucinar*, en francès *halluciner* i en anglès *to allucinate*; existeixen els derivats *al·lucinació*, etc.;

8) *alto!*, interjecció provinent segurament de l'italià *alto!* i aquest de l'alemany *halt!*, imperatiu del verb *halten* 'detenir, aturar' (cf. GDLC, s.v. *alto*); en castellà és *¡alto!* i en francès és *halte!*;

9) *Amílcar*, nom propi provinent del llatí *Hamilcar* però que en grec no duu aspiració a l'inici (cf. Alberich-Ros, *ibídem*); en castellà és *Amílcar* i en francès *Amilcar*;

10) *Ananies*, nom bíblic provinent del llatí *Ananias* però que en l'original hebreu duu aspiració a l'inici: *Hananí* (cf. *Onomàsticon bíblic hebreu-català*, Barcelona 1984, p. 28); en castellà és *Ananías*, en francès *Ananias* o *Ananie* i en anglès és *Hanania*;

11) *anca*, nom provinent del germànic fràncic *hanka (cf. GDLC, s.v. *anca*); en castellà és *anca* i en francès *hanche*; existeixen els derivats *ancada*, etc.;

12) *Aníbal*, nom propi provinent del llatí *Hannibal* però que en grec no duu aspiració a l'inici (cf. Alberich-Ros, *ibídem*); en castellà és *Aníbal* i en francès *Annibal* o *Hannibal*;

13) *Anna*, nom bíblic provinent del llatí *Anna*, però que en la forma original hebrea té aspiració: *Hannah* (cf. DCVB [Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll, *Diccionari català-valencià-balear*, Palma 1968-1969], s.v. *Anna*); en castellà és *Ana*, en francès *Anne* i en anglès *Hannah*;

14) *ara*, adverbí provinent probablement del llatí *ad horam* (cf. GDLC, s.v. *ara*); en castellà és *ahora* i en francès *tout à l'heure*;

15) *Arderiu* o *Ardariu*, topònim i llinatge provinent del germànic *Hardarici* (cf. Joan Coromines, *Onomasticon Cataloniae*, vol. II, Barcelona 1994, p. 226, i DCVB, s.v. *Arderiu*);

16) *ardit* (moneda antiga), nom provinent del gascó *hardit* (cf. GDLC, s.v. *ardit*²); en castellà és *ardite*;

17) *ardit -ida*, adjectiu provinent del verb germànic fràncic *hardjan* (cf. GDLC, s.v. *ardit*³); en castellà és *ardido -da*, en francès *hardi* i en anglès *hardy*; abans de Fabra, a vegades, en català s'havia escrit *hardit -ida*; existeixen els derivats *ardidesa*, etc.;

18) *areng* (peix), nom provinent del francès *hareng* o el gascó *arenc*, procedents a llur torn del fràncic *haring* (cf. GDLC, s.v. *areng*); en castellà és *arenque*, en francès *hareng* i en anglès *herring*; existeixen mots de la mateixa família, com *arengada*, etc.;

19) *arenga* (discurs), nom provinent probablement del gòtic *harihrings* (cf. GDLC, s.v. *arenga*); en castellà és *arenga*, en francès *harangue* i en anglès *harangue*; existeixen els derivats *arengar*, etc.

20) *Arimany*, llinatge provinent del germànic *Hariman* (cf. DCVB, s.v. *Arimany*);

21) *arlequí*, nom provinent del francès antic *Hellequin* (cf. GDLC, s.v. *arlequí*); en castellà és *arlequín*, en francès *arlequin* i en alemany *Harlekin*; existeixen els derivats *arlequinada* i *arlequinat*;

22) *armoll* (planta), nom provinent del llatí *holus molle* (cf. GDLC, s.v. *armoll*); en castellà és *armuelle*;

23) *arnès*, nom provinent del francès antic *harneis* (cf. GDLC, s.v. *arnès*); en castellà és *arnés* i en francès *harnais* o *harnois*; existeixen els derivats *arnesat*, etc.;

24) *arpa*, nom d'instrument musical procedent del fràncic germànic *harpa* (cf. GDLC, s.v. *arpa*¹); en castellà és *arpa* o *harpa*, en francès *harpe*, en anglès *harp* i en alemany *Harfe*; existeixen els derivats *arpista*, etc.;

25) *arpó*, nom relacionat amb *arpa* (cf. GDLC, s.v. *arpó*), vist abans; en castellà és *arpón*, en francès *harpon*, en anglès *harpoon* i en alemany *Harpune*; existeixen els derivats *arponar*, etc.;

26) *Asdrúbal*, nom propi provinent del llatí *Hasdrubal* però que en grec no duu aspiració inicial (cf. Alberich-Ros, *ibídem*); en castellà és *Asdrúbal* i en francès *Asdrubal* o *Hasdrubal*;

27) *ast*, nom provinent del llatí *hasta* (cf. GDLC, s.v. *ast*);

28) *asta*, nom provinent del llatí *hasta* (cf. GDLC, s.v. *asta*); en castellà és *asta* i en francès *haste*; no és lògic que, en canvi, s'escriu amb *hac* intercalada, en català, el compost *subhasta* i derivats (en castellà, *subasta* i derivats);

29) *atxa* (ciri), nom provinent del castellà *hacha* (cf. GDLC, s.v. *atxa*¹); en francès antic és *hache*;

30) *atxa* (arma antiga), nom provinent del francès *hache* (cf. GDLC, s.v. *atxa*²);

31) *àvol* (dolent), adjectiu antic provinent probablement del llatí *habilis* (cf. GDLC, s.v. *àvol*); existeixen el derivat *avolesa* i el compost *àvolment*;

32) *capitost*, nom provinent del baix llatí *capit[er] hostis* (cf. GDLC, s.v. *capitost*); en castellà és *capitoste*;

33) *Elena*, nom propi provinent del llatí *Helena* (cf. DCVB, s.v. *Helena*, forma preferida per aquest diccionari i per la *Gran enciclopèdia catalana*, 2^a ed.); en castellà és *Elena*, en francès *Hélène*, en anglès *Hellen* i en alemany *Hellen*;

34) *Elies*, nom bíblic provinent (segons el DCVB, s.v. *Elies*) del llatí *Helias*, però segons altres fonts prové del llatí *Elias*; de fet, sembla que en hebreu no hi ha aspiració inicial; en castellà és *Elías*, en francès *Élie*, en anglès *Elias* o *Helias* i en alemany *Elias*;

35) *el·lèbor*, nom provinent del llatí *helleborus* (cf. GDLC, s.v. *el·lèbor*); en castellà és *elébore* i en francès *ellébore* o *hellébore*; existeix el derivat *el·leborina*;

36) *elm*, nom provinent del llatí vulgar *elmus* o *helmus* i aquest del germànic occidental comú *hèlm* (cf. GDLC, s.v. *elm*); en castellà és *yelmo*, en francès *heaume*, en anglès *helmet* i en alemany *Helm*;

37) *Elna*, topònim provinent del llatí *Helena* (cf. DCVB, s.v. *Elna*); en català antic s'havia escrit, a vegades, *Helna* (com fa, per exemple, P.M. Carbonell, *Cròniques d'Espanya*, vol. II, Barcelona 1997, p. 84);

38) *encís*, nom provinent del castellà *hechizo* (cf. GDLC, s.v. *encisar*); existeixen els mots de la mateixa família *encisar*, *encisador* i *enciser*;

39) *Enric*, nom de pila i llinatge provinent del nom propi germànic *Haimrik* (cf. DCVB, s.v. *Enric*); com a nom de pila, en castellà és *Enrique*, en francès *Henri* i en anglès *Henry*; en català antic s'havia escrit, a vegades, *Henrich* (cf., per exemple, Anònim, *La fi del comte d'Urgell*, Barcelona 1931, p. 94, text de darreries del s. xv i manuscrit de darreries del segle XVI);

40) *Ermenegild*, nom propi provinent del germànic *Menegindus* (cf. J. Coromines, *Onomasticon Cataloniae*, VII, Barcelona 1997, 206^a28), que algú escriu *Hermenegild*, seguint la grafia castellana *Hermenegildo*;

41) *Espanya*, topònim provinent del llatí *Hispania* (cf. DCVB, s.v. *Espanya*); en castellà és *España* i en francès *Espagne*; existeixen els derivats *espanyol*, etc.

42) *Eva*, nom propi bíblic provinent del llatí *Eva* o *Heva*; en castellà és *Eva* i en francès *Ève*;

43) *oboè*, nom provinent del francès *hautbois* (cf. GDLC, s.v. *oboè*); en castellà és *oboe*, en anglès *oboe* i en alemany *Hautbois*; existeix el derivat *oboista*;

44) *oi*, interjecció provinent del llatí *hoc* (cf. DCVB, s.v. *oi*);

45) *Ordal*, topònim provinent del llatí *hospitale* (cf. J. Coromines, *Onomasticon Cataloniae*, vol. VI, Barcelona 1996, p. 63);

46) *ordi*, nom provinent del llatí *hordeum* (cf. GDLC, s.v. *ordi*); en francès és *orge*; existeixen els derivats *ordiar* i *ordier*; també *ordiat*, que en castellà és *hordiate*; en català, abans de Fabra, s'havia escrit a vegades *hordi* (com feia el gramàtic dels segles XVIII-XIX J. Petit i Aguilar dins la seva *Gramàtica catalana*, editada per J. Ginebra, Barcelona 1998, p. 328);

47) *oreneta*, nom provinent del llatí **hirunditta* (cf. GDLC, s.v. *oreneta*);

48) *oronella*, nom provinent del llatí **hirundella* (cf. GDLC, s.v. *oronella*); en francès és *hirondelle*;

49) *orri*, nom provinent del llatí *horreum* (cf. GDLC, s.v. *orri*); existeixen els derivats *òrria*, etc.

50) *ostatge*, nom equivalent al castellà *rehén* i provinent del baix llatí *hospitaticum* (cf. GDLC, s.v. *ostatge*); en francès és *otage* i en anglès *hostage*; existeix, amb un altre sentit, el nom *hostatge*;

51) *urçol* (granet que surt a la vora d'una parpella), nom provinent del llatí *hordeolu* (cf. DCVB, s.v. *urçol*); nom emparentat etimològicament amb *ordi*.

Com a comentari final, repetim que, davant el tema de la *hac* etimològica, som partidaris d'una posició equilibrada: ni supressió dràstica d'aquest signe (que comportaria la pèrdua d'una sèrie de valors), ni restitució de totes les *hacs* que responen a una aspiració originària (que representaria una complicació innecessària), ans seguir la nostra tradició consolidada (amb l'excepció del cas il·lògic del mot *subhasta* i derivats). ■